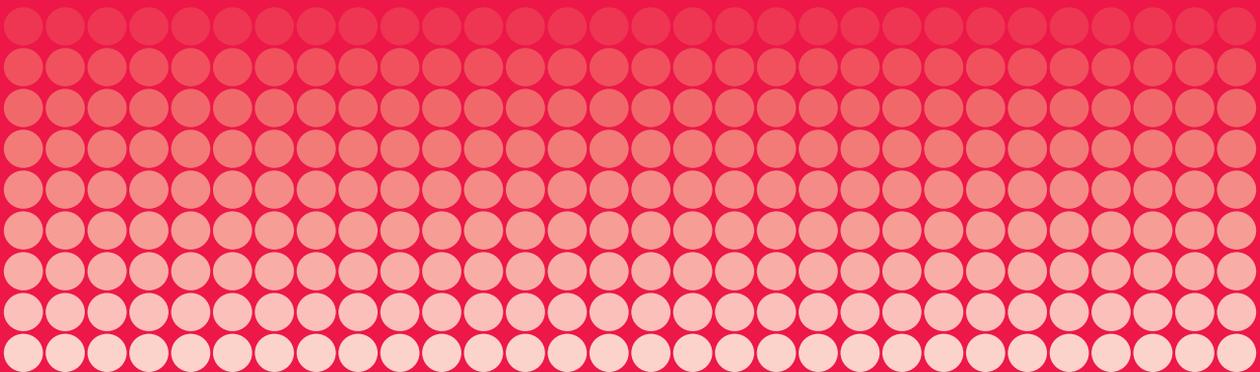

ЩОРІЧНИК СІПРІ 2024

Озброєння,
роззброєння та
міжнародна
безпека

Резюме

СТОКГОЛЬМСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ

СППРІ – незалежний міжнародний інститут, який досліджує питання конфліктів, озброєнь, контролю над озброєннями та роззброєння. З моменту заснування у 1966 р. СППРІ надає політикам, дослідникам, ЗМІ та зацікавленій громадськості дані, їх аналіз і рекомендації на основі відкритих джерел.

ЩОРІЧНИК СППРІ

У *Щорічнику СППРІ 2024* наводяться добірки даних з першоджерел у таких сферах, як світові військові витрати, міжнародні поставки озброєнь, виробництво зброї, ядерні сили, збройні конфлікти та багатосторонні миротворчі операції, з актуальним аналізом важливих аспектів контролю над озброєннями, миру та міжнародної безпеки.

У цій брошурі подано стислий зміст *Щорічника СППРІ 2024* з деякими даними та аналітичними матеріалами видання.

ЗМІСТ

1. Вступ: Міжнародна стабільність і безпека людини у 2023 р.	1
Частина I. Збройні конфлікти та їх врегулювання у 2023 р.	
2. Тенденції збройних конфліктів	2
3. Багатосторонні миротворчі операції	4
4. Головні аспекти збройних конфліктів	6
Частина II. Військові витрати та озброєння у 2023 р.	
5. Військові витрати та події у виробництві зброї	8
6. Міжнародні поставки озброєнь	10
7. Світові ядерні сили	12
Частина III. Нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння у 2023 р.	
8. Ядерне роззброєння, контроль над озброєннями та нерозповсюдження	14
9. Хімічні, біологічні загрози та загрози у сфері охорони здоров'я	16
10. Контроль над звичайними озброєннями та регламентація “негуманної зброї”	17
11. Міжнародна регламентація штучного інтелекту, кіберпростору та космічної безпеки	18
12. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю	20
Додатки	22

Переклад з англійської мови

Українське видання *Щорічника СППРІ* (резюме) підготовлене спільно Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру та

Центром Разумкова (Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова)

1. ВСТУП: МІЖНАРОДНА СТАБІЛЬНІСТЬ І БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ У 2023 р.

ДЕН СМІТ, Директор СІПРІ

Упродовж 2023 р., як і всього минулого десятиліття, безпека у світі продовжувала погіршуватися. Крупні збройні конфлікти точилися в Газі, М'янмі, Судані та Україні; військові витрати зростали дев'ятий рік поспіль і сягнули максимуму; траплялися екологічні катаклізми, 2023 р. став найспекотнішим, як мінімум, за 174 роки. Міжнародній стабільності загрожувало загострення протистояння між великими державами. Як наслідок, процес контролю над ядерною зброєю, що тривав шість десятиліть, перебуває під загрозою зриву.

Світовий порядок і його порушення

Нинішній міжнародний порядок значною мірою сформувався наприкінці 1940-х рр., на руїнах Другої світової війни, коли багато сучасних країн-учасниць ООН були колоніями кількох ослаблених європейських держав. Світ змінився, але, попри певну еволюцію міжнародного порядку успадкував багато старих рис. Суперечки стосовно форми міжнародного порядку залежать від балансу між легітимністю його правил, норм та розподілом і здійсненням влади.

Міжнародний порядок включає принципи владнання та обмеження збройних конфліктів, але ефективність їх реалізації послаблюється через розбіжності та суперництво між провідними державами, структуру та глибоке коріння багатьох сучасних конфліктів, а також через дії провідних урядів і їхніх керівників.

Система ООН має забезпечувати основу міжнародного порядку. ООН – організація, заснована на нормах; це створює проблему непослідовності: зокрема, реакція Заходу

на дії Ізраїлю в Газі, порівняно з чітким засудженням агресії Росії проти України. Ефективність міжнародних інституцій і міжнародного гуманітарного права залежить від консенсусу з нормативних питань; коли він слабне, ефективність інституцій теж знижується.

Розвиток навичок співробітництва

Поширення кризи міжнародного порядку неможливо легко й швидко приборкати. У сфері кліматичних проблем широко визнається необхідність спільних дій, але результати не є однозначними. Загальна екологічна криза дає стільки ж можливостей для співпраці, скільки й занепокоєння перспективами нерозв'язаних проблем. Ризик нових пандемій є ще одним питанням, що терміново потребує спільних дій, незалежно від розбіжностей між головними гравцями стосовно інших проблем. Торгівля та свобода судноплавства теж є питаннями, в яких існують глибокі спільні інтереси. Розв'язання усіх цих питань є полем для формування навичок співпраці. Визнання співпраці ключовим елементом безпеки дає можливість пошуку шляху розвитку такого міжнародного порядку, що відповідає сучасним викликам. ●

2. ТЕНДЕНЦІЇ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Попри зменшення кількості держав, у яких точаться збройні конфлікти, з 55 у 2022 р. до 52 у 2023 р., оціночне число загиблих унаслідок конфліктів у світі зросла з 153 100 у 2022 р. до 170 700 у 2023 р., сягнувши найвищого рівня з 2019 р. У 2023 р. чотири конфлікти були віднесені до категорії крупних збройних конфліктів (тобто конфліктів з 10 000 і більше загиблих унаслідок конфлікту на рік), що на один більше, ніж у 2022 р.: громадянські війни в М'янмі та Судані; війни Ізраїлю з ХАМАС і Росії з Україною. Кількість збройних конфліктів високої інтенсивності (з числом загиблих від 1 000 до 9 999 осіб) теж зросла – з 17 у 2022 р. до 20 у 2023 р.

Європа

Упродовж 2023 р. точилася російсько-українська війна, збираючи криваві жнива з обох сторін, але до кінця року лінія фронту на сході та півдні України практично

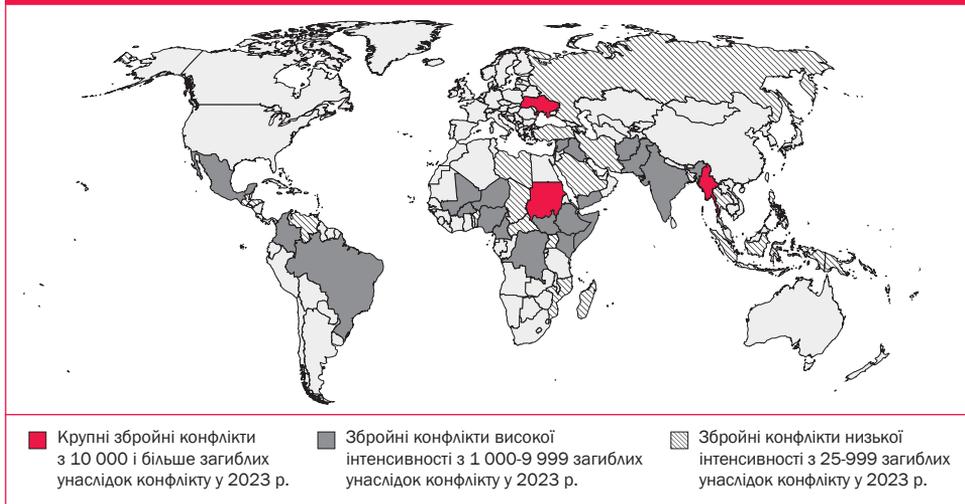
не змінилася. Тривали повітряні удари Росії, і Україна почала відповідати тією ж монетою, хоч і в меншому масштабі. Обидві сторони шукали та отримували боєприпаси і зброю від союзників. Протягом року офіційних російсько-українських переговорів не було, а єдиний значний дипломатичний успіх – Чорноморська зернова ініціатива 2022 р. – зазнав невдачі у 2023 р. У березні у справу втрутився Міжнародний кримінальний суд, видавши ордери на арешт Президента Росії В. Путіна та ще однієї російської чиновниці за їх роль у депортації українських дітей.

На відміну від патової ситуації в Україні, Азербайджан у вересні 2023 р. здобув вирішальну перемогу у довготривалому конфлікті з Вірменією стосовно Нагірного Карабаху.

Близький Схід і Північна Африка

Значна нестабільність у регіоні Близького Сходу та Північної Африки спостерігалася й до нападу ХАМАС на Ізраїль 7 жовтня 2023 р. Протягом року в Іраку, Сирії та Ємені точилися збройні конфлікти високої

ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ ЗА ОЦІНОЧНОЮ КІЛЬКІСТЮ ЗАГИБЛИХ УНАСЛІДОК КОНФЛІКТУ У 2023 р.

Примітка: Кордони на мапі не означають їх підтвердження чи згоди СІПРІ.

інтенсивності. Загальна оцінка загиблих унаслідок конфліктів у цьому регіоні у 2023 р. (35 900 осіб) вдвічі перевищила оцінку 2022 р. (16 900), але все ще становила менше половини оцінки за 2018 р. (75 400).

Ізраїль відповів на події 7 жовтня – вбивство понад 1 000 цивільних і 350 ізраїльських військових і поліцейських, а також захоплення близько 240 заручників, – оголошенням вперше з 1973 р. стану війни. До кінця року внаслідок авіаударів або наземних операцій Ізраїлю було вбито понад 22 000 палестинців, а міжнародні експерти попереджали про зростаючий ризик голоду. У грудні ПАР звернулася до Міжнародного суду ООН з проханням розглянути звинувачення Ізраїлю у вчиненні ним геноциду в Газі.

Війна посилила й без того чималу напруженість у регіоні Близького Сходу та Північної Африки. Зокрема, сили хуситів у Ємені, заявляючи про підтримку палестинців, почали атакувати комерційні судна в Червоному морі, що спонукало західні держави спрямувати військові кораблі до цього району для усунення загрози.

Субекваторіальна Африка

Субекваторіальна Африка залишалася регіоном з найбільшою кількістю збройних конфліктів, хоча багато з них були конфліктами низької інтенсивності, в яких загинули менше 1 000 осіб, а рівень насильства характеризувався значними коливаннями. У кількох країнах, де тривають збройні конфлікти високої інтенсивності, зокрема в Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Нігерії та Південному Судані, спостерігалось зменшення числа загиблих у конфліктах. Водночас, в інших країнах спостерігалось помітне зростання смертності унаслідок конфліктів, порівняно з 2022 р.,

зокрема: в Судані (+537%), Буркіна-Фасо (+100%) і Сомалі (+28%). Бойові дії, що спалахнули в Судані 15 квітня 2023 р. між силами, очолюваними ворогуючими генералами, спровокували гуманітарну кризу та призвели до тотальної громадянської війни. У Сахелі регіональну напруженість посилили державний переворот у Нігері та рішення Малі вислати миротворців ООН.

Америка і Азія та Океанія

Америка є єдиним регіоном, де у 2018-2023 рр. не було крупних збройних конфліктів. Дві країни регіону з найбільшим числом загиблих унаслідок конфліктів – Бразилія та Мексика – у 2023 р. здебільшого стикалися з кримінальним, а не політичним насильством. У Гаїті протягом року теж значно зросло насильство з боку злочинних угруповань.

Попри триваючу громадянську війну в М'янмі, загальний рівень смертності внаслідок конфліктів в Азії та Океанії у 2021-2023 рр. знизився більш, ніж удвічі. Частково це сталося через постійне зменшення числа загиблих унаслідок конфлікту в Афганістані після повернення до влади Талібану у 2021 р.

Мирні процеси

У 2023 р. можливості для миротворчої діяльності були обмежені. У Ємені ООН розпочала рік, намагаючись відновити перемир'я між хуситами та єменським урядом, і до кінця 2023 р. обидві сторони пообіцяли розробити дорожню карту нового припинення вогню. В Ефіопії уряд і Народний фронт визволення Тиграю за підтримки невеликої моніторингової місії Африканського Союзу працювали над реалізацією угоди про перемир'я від листопада 2022 р. У Колумбії уряд досяг певного прогресу в мирній ініціативі за участю кількох збройних угруповань. ●

3. БАГАТОСТОРОННІ МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ

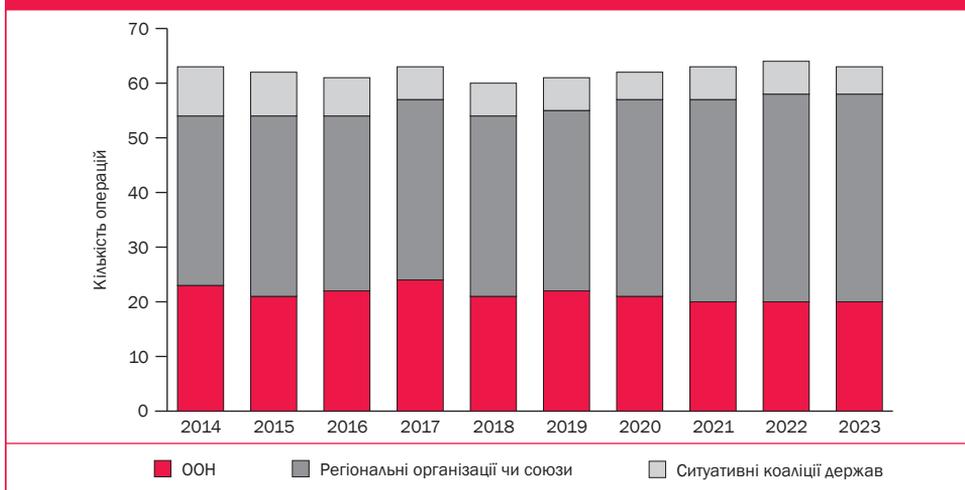
У 2023 р. тривали 63 активні миротворчі операції – на одну менше, ніж попереднього року. Три з них започатковані у 2023 р.: Місія ЄС у Вірменії (*EU Mission in Armenia, EUMA*); Місія ЄС партнерства в Республіці Молдова (*EU Partnership Mission in the Republic of Moldova, EUPM Moldova*); та Місія Південноафриканського співтовариства розвитку у Демократичній Республіці Конго (*Southern African Development Community (SADC) Mission in the Democratic Republic of Congo, SAMIDRC*). Чотири операції у 2023 р. завершилися: Багатоцільова об'єднана стабілізаційна місія ООН у Малі (*UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali, MINUSMA*); Об'єднана перехідна Місія ООН допомоги в Судані (*UN Integrated Transition Assistance Mission in Sudan, UNITAMS*); Регіональні сили Східноафриканського співтовариства в Демократичній Республіці Конго (*East African Community Regional Force in the Democratic Republic of the Congo,*

EACRF-DRC); та Місія військових спостерігачів Африканського Союзу (АС) у Центральнопівденноафриканській Республіці (*African Union (AU) Military Observer Mission to the Central African Republic, MOUACA*).

Чисельність персоналу багатосторонніх миротворчих операцій у світі за рік скоротилася на 13% – з 114 984 осіб у грудні 2022 р. до 100 568 – у грудні 2023 р. Це є найбільшим річним зменшенням та найменшою чисельністю залученого персоналу за 2014-2023 рр. Зменшення у 2023 р. відбулося переважно через скорочення в Субекваторіальній Африці, де розгорнуто більшість персоналу миротворчих операцій.

ООН залишається основним організатором багатосторонніх миротворчих операцій – на неї припадає близько третини всіх операцій і 67% усього розгорнутого персоналу, станом на грудень 2023 р. Однак більшість миротворчих операцій розгортали на чолі з регіональними організаціями та альянсами – 38 багатосторонніх миротворчих операцій у 2023 р., так само, як у 2022 р. Ситуативні коаліції держав провели у 2023 р. п'ять багатосторонніх

КІЛЬКІСТЬ БАГАТОСТОРОННІХ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ, ЗА ТИПАМИ ОРГАНІЗАТОРІВ, У 2014-2023 РР.

КІЛЬКІСТЬ БАГАТОСТОРОННІХ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ І РОЗГОРНУТОГО ПЕРСОНАЛУ, ЗА РЕГІОНАМИ ТА ВИДАМИ ОРГАНІЗАТОРІВ, У 2023 р.

Організація	Америка	Азія та Океанія	Європа	Близький Схід і Північна Африка	Субекваторіальна Африка	Світ
Операції	3	3	19	14	24	63
ООН	2	2	2	7	7	20
Регіональні організації чи союзи	1	0	14	6	17	38
Ситуативні коаліції	0	1	3	1	0	5
Персонал	377	321	9 215	14 283	76 372	100 568
ООН	357	311	1 016	12 433	53 526	67 643
Регіональні організації чи союзи	20	..	7 059	684	22 846	30 609
Ситуативні коаліції	..	10	1 140	1 166	..	2 316

.. – не застосовувалися.

Примітка: Кількість активних операцій за 2023 р., включно з операціями, завершеними протягом року; чисельність персоналу, станом на 31 грудня 2023 р.

миротворчих операцій, що на одну менше, ніж у 2022 р. Крім того, у 2023 р. було проведено кілька інших багатосторонніх операцій, які мали на меті сприяння безпеці і стабільності, але не були класифіковані СІПРІ як багатосторонні миротворчі операції.

Протягом 2023 р. загинули 45 міжнародних і 15 місцевих співробітників зі складу багатосторонніх миротворчих операцій ООН, що на 41 особу менше, ніж у 2022 р., і є найменшим числом загиблих серед миротворців ООН за 2014-2023 рр.

Зміна характеру миротворчих операцій

У 2023 р. тривали три тенденції багатосторонніх миротворчих операцій. По-перше, загальна геополітична напруженість і далі заважала політичному консенсусу щодо врегулювання збройних конфліктів. Раді Безпеки (РБ) ООН і Раді миру та безпеки Африканського Союзу було складно дійти згоди щодо нових або зміни чинних мандатів операцій. По-друге, на національному рівні зростало невдоволення існуючими миротворчими операціями, що викликало дискусії у приймаючих країнах

щодо їх ефективності та корисності.

По-третє, останніми роками спостерігається відхід від операцій під керівництвом ООН і збільшення кількості операцій регіональних організацій.

Ці тенденції вказують на чотири очікувані майбутні наслідки. По-перше, поляризація і відсутність консенсусу в РБ ООН і на регіональних форумах призводять до бездіяльності міжнародної спільноти з врегулювання конфліктів. По-друге, дедалі ширше використання приватних військових і охоронних компаній у спеціальних або двосторонніх операціях з врегулювання конфліктів (як альтернативи багатостороннім миротворчим операціям) свідчить про фрагментарність владнання конфліктів. По-третє, процес ухвалення та реалізації рішень з врегулювання конфліктів, схоже, рухається в бік деінституціоналізації, тобто вони дедалі частіше відбуваються поза інституційними рамками. По-четверте, схоже, що посилюється військово-безпековий аспект зусиль з відновлення та підтримання миру. Ці події можуть суттєво змінити характер багатосторонніх миротворчих операцій. ●

4. ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти часто є складними, в них беруть участь численні збройні угруповання, а великі держави та регіональні гравці використовують своїх маріонеток (проксі). Проявами цієї складності у 2023 р. були: роль, що відігравали у збройних конфліктах Група Вагнера та інші російські приватні військові та охоронні компанії (ПВОК); продовольча небезпека, як наслідок і причина збройного конфлікту; зв'язок між зміною клімату, конфліктами та безпекою в Ємені.

Група Вагнера

Однією з головних особливостей останніх років у збройних конфліктах у світі стало швидке зростання ролі ПВОК. Доля Групи Вагнера – відомої російської ПВОК, чітко пов'язаної з російським урядом, – драматично змінювалася протягом 2023 р. Успіхи Групи Вагнера на полі бою в Україні на початку року були досягнуті ціною численних втрат серед великої кількості в'язнів, завербованих для участі в тяжких боях на передовій. У червні 2023 р. російський уряд офіційно оформив участь нерегулярних і т. зв. добровольчих підрозділів, у т. ч. пов'язаних з Групою Вагнера, у війні в Україні, наказавши передати їх під командування Міністерства оборони. Голова Групи Вагнера Є. Пригожин відмовився виконати наказ і наприкінці червня вчинив блискавичний збройний заколот – перше збройне повстання в Росії за 30 років.

24 червня війська і танки Групи Вагнера залишили фронт в Україні й рушили вглиб Росії: одна колона прямувала в бік Ростова-на-Дону, друга – на Москву. Повстання зійшло нанівець після того, як було досягнуто домовленості про

переміщення Пригожина і його людей до сусідньої Білорусі. Але за два місяці Пригожин був уже мертвий – його вбили, підірвавши приватний літак. Згодом воєнізована діяльність Групи Вагнера перейшла під повний контроль російської держави.

Намагаючись обмежити зростаючий вплив Групи Вагнера у світі, у 2023 р. ЄС, Велика Британія та США посилили односторонні санкції проти керівників Групи та пов'язаних з нею організацій.

Продовольча небезпека

Зв'язок між продовольством, насильницькими конфліктами й миром став критичною глобальною проблемою. На продовольчу безпеку на глобальному рівні у 2023 р. вплинули три конфлікти: війна між Росією та Україною, громадянська війна в Судані та війна Ізраїлю з ХАМАС.

Війна в Україні продовжувала підривати її виробництво сільськогосподарської продукції та впливати на постачання продовольства у світі. Але попри те, що Росія в липні 2023 р. вийшла з Чорноморської зернової ініціативи 2022 р., альтернативні маршрути та транспортні коридори дозволили українському експорту сільськогосподарської продукції до кінця 2023 р. наблизитися до рівня, що був до вторгнення.

Судан у 2023 р. пережив різке зростання продовольчої небезпеки, спричинене збройним конфліктом, економічним спадом і ростом цін на продукти харчування, а також значним зменшенням допомоги. Крім того, біженці від громадянської війни вплинули на продовольчу безпеку в інших країнах, зокрема в Південному Судані.

Тим часом війна Ізраїлю з ХАМАС завдала великої шкоди забезпеченню продовольством на окупованих палестинських територіях, а Газі загрожував голод.

Група Вагнера в Африці

Повідомлялося, що на початку 2023 р. Група Вагнера відрядила тисячі своїх людей до Африки. В обмін на військову допомогу режимам, що воюють з повстанськими угрупованнями та заколотниками в Центральноафриканській Республіці та Малі, а також військовим командирам і ополченцям, які беруть участь у громадянських війнах у Лівії та Судані, Група Вагнера отримала доступ до цінних природних ресурсів у цих країнах. Однак наприкінці року бренд Група Вагнера в Африці почав слабшати на тлі створення нового “Африканського корпусу” для взаємодії Росії з Африкою, а також поширення інших ПВОК, яким було поставлено завдання взяти на себе деякі операції Групи Вагнера на континенті.

Разом із зростанням у 2023 р. продовольчої небезпеки у світі, зменшилося число людей, що потерпали від продовольчої небезпеки в Латинській Америці, хоча ситуація у деяких країнах регіону, особливо в Гаїті, протягом року погіршилася. Загальне покращення продовольчої безпеки в регіоні можна пояснити позитивними змінами на ринку праці та ефективною політикою соціального захисту. Однак зростання насильства в Латинській Америці може підірвати ці досягнення. Зміцнення систем забезпечення продовольством, забезпечення їх справедливості та стійкості, зокрема шляхом недопущення занепаду навколишнього середовища та пом'якшення наслідків кліматичних змін, має першорядне значення для розриву згубного зв'язку між продовольчою небезпекою і конфліктами.

Клімат і безпека в Ємені

Нинішня кліматична криза найбільшою мірою впливає на мир і безпеку в нестабільних, потерпаючих від конфліктів країнах, зокрема в Ємені. Громадянська

війна в Ємені загострила соціально-економічну вразливість населення країни, а зміна клімату посилила ризик посух і повеней, що підривають сільськогосподарське виробництво.

Продовольча небезпека у 2023 р. підвищилася: за оцінками, 17 млн осіб, або понад 53% населення, страждали від гострого браку продовольства. Соціально-економічні проблеми, загострені зміною клімату і збройним конфліктом, руйнували продовольчу безпеку і засоби до існування та непропорційно вплинули на жінок у Ємені.

Тривалий збройний конфлікт залишався головною причиною переміщень населення в Ємені у 2023 р., а екстремальні погодні явища посилили вразливість переміщених осіб. Зміна клімату посилила ризик конфліктів за життєво важливі земельні та водні ресурси: у 2023 р. сторони конфліктів продовжували напади на водну інфраструктуру та намагалися контролювати місцеве населення на спірних територіях, захоплюючи сільськогосподарські угіддя, місця риболовлі та пасовища. Багато поточних суперечок між громадами за участю озброєних загонів окремих племен стосувалися земельних і водних ресурсів, у т. ч. високорентабельних іригаційних проєктів з використанням підземних вод.

Гуманітарні та миротворчі зусилля можуть сприяти кліматичній стійкості, якщо їх ретельно розробити й реалізувати з урахуванням кліматичних наслідків і вразливості населення до зміни клімату. Але у Ємені для цього спочатку потрібне припинення вогню та політична стабілізація. ●

5. ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ ТА ПОДІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ЗБРОЇ

Світові військові витрати у 2023 р., за оцінкою, зростали дев'ятий рік поспіль і перевищили \$2,4 трлн через російсько-українську війну та загальну геополітичну напруженість. Попри подальше зростання попиту на зброю і постійні зусилля із задоволення цього попиту, збройовим компаніям було важко збільшити виробництво.

Збільшення загальних військових витрат на 6,8% у 2023 р. стало найбільшим зростанням з 2009 р. і довело світові витрати до рекордного рівня, зафіксованого СІПРІ. Як наслідок, світовий військовий тягар – світові військові витрати як частка світового ВВП – збільшився до 2,3%. Уряди виділяли в середньому 6,9% бюджету на армію або \$306 на людину. Оціночні військові витрати вперше з 2009 р. зросли в усіх п'яти географічних регіонах. Найбільшою мірою у 2023 р. витрати зросли у країнах Африки (на 22%), а найменшою – Америки (2,2%).

США, як і раніше, витрачали на армію найбільше у світі. Витрати США – \$916 млрд – перевищили сумарні витрати дев'яти інших країн першої десятки, і в 3,1 рази перевищили витрати другого за розміром витрат Китаю. Тенденція до збільшення військових витрат європейських держав, у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, набрала обертів у 2023 р.: 39 із 43 країн Європи збільшили військові витрати. Зростання загальних європейських витрат на 16% пояснюється збільшенням витрат України на 51% і Росії на 24%, а також тим, що 10 із 28 європейських членів НАТО досягли або перевищили у 2023 р. орієнтир витрат у 2% ВВП – це найвищий показник з моменту встановлення цього орієнтиру у 2014 р.

В Азії та Океанії військові витрати зростали 34-й рік поспіль. Половину

СВІТОВІ ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ У 2023 р.

Регіон	Витрати (млрд \$)	Зміни (%) 2022-2023
<i>Африка</i>	51,6	22
Північна Африка	28,5	38
Субекваторіальна Африка	23,1	8,9
<i>Америка</i>	1 009	2,2
Центральна Америка і Карибський басейн	14,7	-0,4
Північна Америка	943	2,4
Південна Америка	50,7	-0,3
<i>Азія та Океанія</i>	595	4,4
Центральна Азія	1,8	-5,3
Східна Азія	411	6,2
Океанія	35,5	-0,9
Південна Азія	98,2	2,2
Південно-Східна Азія	47,8	-1,6
<i>Європа</i>	588	16
Центральна і Західна Європа	407	10
Східна Європа	181	31
<i>Близький Схід</i>	(200)	9,0
Світ загалом	2 443	6,8

() – приблизна оцінка.

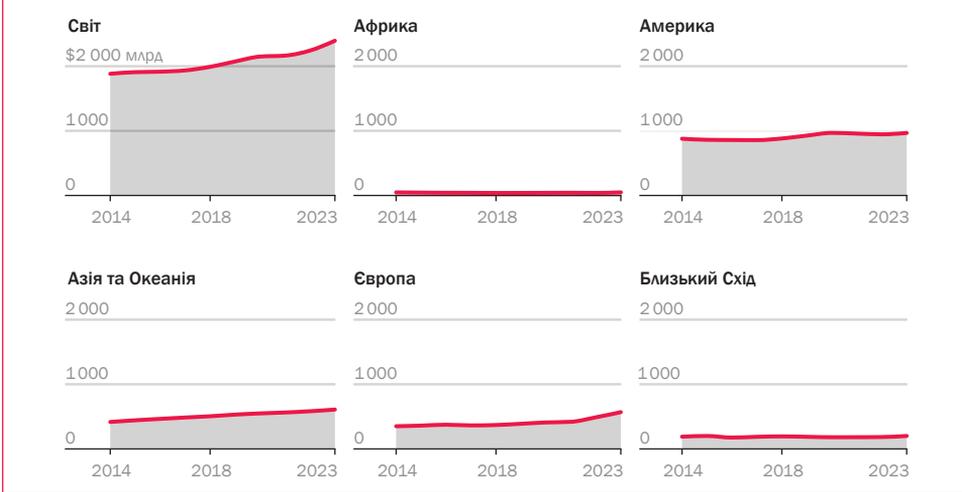
Примітка: Дані про витрати наведені в дол. США в поточних цінах і за поточними обмінними курсами. Зміни наведені в реальних цінах за постійним обмінним курсом 2022 р.

загального регіонального обсягу склали витрати Китаю, які зросли на 6,0% і досягли у 2023 р. \$296 млрд. Витрати Китаю вплинули на рішення щодо витрат у сусідніх країнах і в регіоні загалом: наприклад, у Японії витрати зросли на 11% – це найбільше річне збільшення витрат з 1972 р.

Оціночні військові витрати на Близькому Сході у 2023 р. зросли на 9,0%, при цьому витрати збільшили всі три регіональні лідери – Саудівська Аравія, Ізраїль і

ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ ЗА РЕГІОНАМИ У 2014-2023 рр.

Примітка: Дані наведені в \$млрд у постійних цінах 2022 р.

Туреччина. Головною причиною збільшення військових витрат Ізраїлю на 24% стала його війна з ХАМАС.

Топ 100 СІПРІ

Доходи від зброї 100 найкрупніших компаній-виробників зброї та надавачів військових послуг – Топ 100 СІПРІ – впали на 3,5% у 2022 р. (останній рік, за який є дані) до \$597 млрд. Це падіння сталося переважно внаслідок загального зниження доходів від виробництва зброї компаніями США та Росії, але США продовжували домінувати в рейтингу, в якому присутні 42 компанії США із загальною виручкою від озброєнь у \$302 млрд. Через брак доступних даних до Топ 100 за 2022 р. увійшли лише дві російські компанії із загальною виручкою від озброєнь у розмірі \$20,8 млрд, що на 12% менше, ніж у 2021 р. Таке зниження можна пов'язати з затримкою платежів за поставки озброєнь і зосередженням компаній на ремонті, замість нового виробництва.

Вплив російсько-української війни на виробництво озброєнь

Попри західні санкції та торгові обмеження, Росія все ще здатна імпортувати компоненти (зокрема мікросхеми) для збільшення виробництва зброї, щоб задовольнити підвищений попит. Там, де Росія не могла отримати компоненти через посередників із Заходу, вона використовувала китайські альтернативи. Своєю чергою, Україна для задоволення потреб в озброєннях розпочала співпрацю з європейськими та американськими компаніями.

Загальний дисбаланс між зростанням попиту на зброю та падінням доходів від її продажу в Топ 100 вказує на тривалий проміжок між появою попиту на зброю і збільшенням виробництва та поставок збройовими компаніями. У той час, як європейські та американські компанії лише намагалися отримати прибутки від високого попиту на зброю, багато компаній з Азії та Близького Сходу, зокрема Південної Кореї та Туреччини, схоже, вирішили цю проблему. ●

6. МІЖНАРОДНІ ПОСТАВКИ ОЗБРОЄНЬ

Обсяг міжнародних поставок основних озброєнь за п'ятирічний період 2019-2023 рр. був на 3,3% меншим, ніж у 2014-2018 рр., але на 3,2% вищим, ніж у 2009-2013 рр. Обсяги поставок зброї у ці періоди були одними з найвищих після завершення Холодної війни, але все ще приблизно на 35% нижчими за пікові періоди поставок зброї під час Холодної війни.

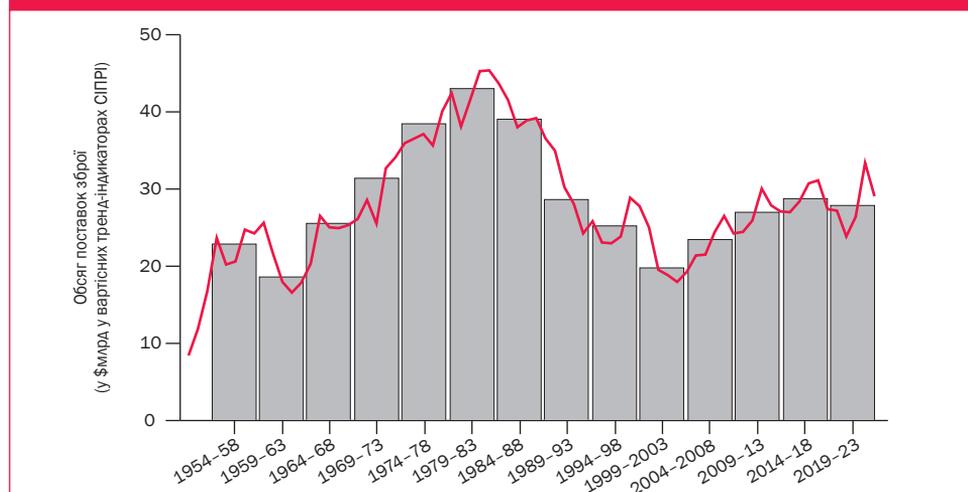
Придбання зброї державами, часто в іноземних постачальників, нерідко зумовлюється збройними конфліктами та політичною напруженістю. У зв'язку з посиленням цих факторів у більшості регіонів, особливо в Європі, попит на основні озброєння, який зберігається або зростає, ймовірно, задовольнятиметься найближчими роками за рахунок переважно поставок з-за кордону. Значну частку поставок основних озброєнь, як і раніше, становлять далекобійні озброєння для

ураження наземних цілей, включно із сучасними бойовими літаками та ракетами, а також набагато простіші та дешевші безпілотники.

Постачальники основних озброєнь

СППРІ нараховує 66 держав-експортерів основних озброєнь у 2019-2023 рр., але більшість із них є дрібними експортерами. На 25 найкрупніших постачальників припадало 98% загального експорту, а на п'ятірку лідерів – США, Францію, Росію, Китай і Німеччину – 75%. За останні роки частка США у світовому експорті зросла, а частка Росії зменшилася. У 2019-2023 рр. експорт озброєнь зі США був на 17% вищим, ніж у 2014-2018 рр., а їх частка в загальносвітовому експорті зросла з 34% до 42%. І навпаки, російський експорт зброї скоротився на 53%, а її частка в світовому обсязі впала з 21% до 11%. Французький експорт у 2019-2023 рр., порівняно з 2014-2018 рр., виріс на 47%, завдяки чому Франція стала другим найкрупнішим експортером основних озброєнь у 2019-2023 рр.

ТЕНДЕНЦІЇ ПОСТАВОК ОСНОВНИХ ОЗБРОЄНЬ У 1954-2023 рр.

Примітка: Столпчики діаграми показують середньорічні обсяги поставок озброєнь за відповідний 5-річний період, а крива – річні прибутки.

ГОЛОВНІ ЕКСПОРТЕРИ ТА ІМПОРТЕРИ ОСНОВНИХ ОЗБРОЄНЬ У 2019-2023 рр.

Експортер	Частка у світі (%)	Імпортер	Частка у світі (%)
1 США	42	1 Індія	9,8
2 Франція	11	2 Саудівська Аравія	8,4
3 Росія	11	3 Катар	7,6
4 Китай	5,8	4 Україна	4,9
5 Німеччина	5,6	5 Пакистан	4,3
6 Італія	4,3	6 Японія	4,1
7 Велика Британія	3,7	7 Єгипет	4,0
8 Іспанія	2,7	8 Австралія	3,7
9 Ізраїль	2,4	9 Південна Корея	3,1
10 Південна Корея	2,0	10 Китай	2,9

Відомі плани майбутніх поставок основних озброєнь переконливо вказують на те, що США найближчими роками залишаться безперечним лідером в експорті зброї, а Франція зміцнить свою другу позицію. Вони також свідчать, що експорт зброї з Росії цілком може скоротитися ще більше, тоді як експорт деяких інших експортерів з *Топ 10*, імовірно, залишиться стабільним або зросте.

Одержувачі основних озброєнь

СІПРІ нараховує 170 держав-імпортерів основних озброєнь у 2019-2023 рр. П'ятьма найкрупнішими імпортерами були Індія, Саудівська Аравія, Катар, Україна та Пакистан, на які разом припадало 35% загального імпорту зброї. Регіоном, що отримав найбільші обсяги основних озброєнь у 2019-2023 рр., була Азія та Океанія – 37% загального обсягу, далі йдуть Близький Схід (30%), Європа (21%), Америка (5,7%) та Африка (4,3%). У 2019-2023 рр., порівняно з 2014-2018 рр., потік зброї до Європи виріс на 94%,

ІМПОРТ ОСНОВНИХ ОЗБРОЄНЬ ЗА РЕГІОНАМИ

Регіон-одержувач	Частка у світі (%), 2019-2023	Зміна (%) обсягів імпорту у 2019-2023, порівняно з 2014-2018
Африка	4,3	-52
Америка	5,7	-7,2
Азія та Океанія	37	-12
Європа	21	94
Близький Схід	30	-12

а до всіх інших географічних регіонів зменшився: до Африки (-52%), Азії та Океанії (-12%), Близького Сходу (-12%) і Америки (-7,2%).

Багато зі 170 імпортерів беруть безпосередню участь у збройних конфліктах або мають напружені відносини з іншими державами, при цьому імпорт основних озброєнь відіграє важливу роль. Більше того, багато експортерів безпосередньо зацікавлені або є учасниками принаймні деяких із цих конфліктів і напруженості, що частково пояснює, чому вони готові постачати зброю, навіть якщо постачання нібито суперечить їх заявленій політиці експорту зброї. Також варто відзначити, що для більшості постачальників експорт зброї становить лише невелику частину фінансової вартості загального експорту.

Фінансова вартість експорту зброї державами

Дані СІПРІ про поставки зброї не відображають їх фінансову вартість, але багато країн-експортерів зброї публікують дані про фінансову вартість свого експорту озброєнь. На основі цих даних СІПРІ вважає, що загальна вартість світової торгівлі зброєю становила щонайменше \$138 млрд у 2022 р. (останній рік, за який є дані). Це менше 0,5% загального обсягу світової міжнародної торгівлі у 2022 р. ●

7. СВІТОВІ ЯДЕРНІ СИЛИ

На початок 2024 р. дев'ять держав: США, Росія, Велика Британія, Франція, Китай, Індія, Пакистан, Північна Корея та Ізраїль, – разом мали приблизно 12 121 ядерних боєприпасів, з яких 9 585 вважалися потенційно готовими до застосування. За оцінками, 3 904 із цих боєголовок було розгорнуто у військах, у т. ч. близько 2 100 перебували у стані високої оперативної готовності – приблизно на 100 більше, ніж попереднього року.

Ядерні арсенали

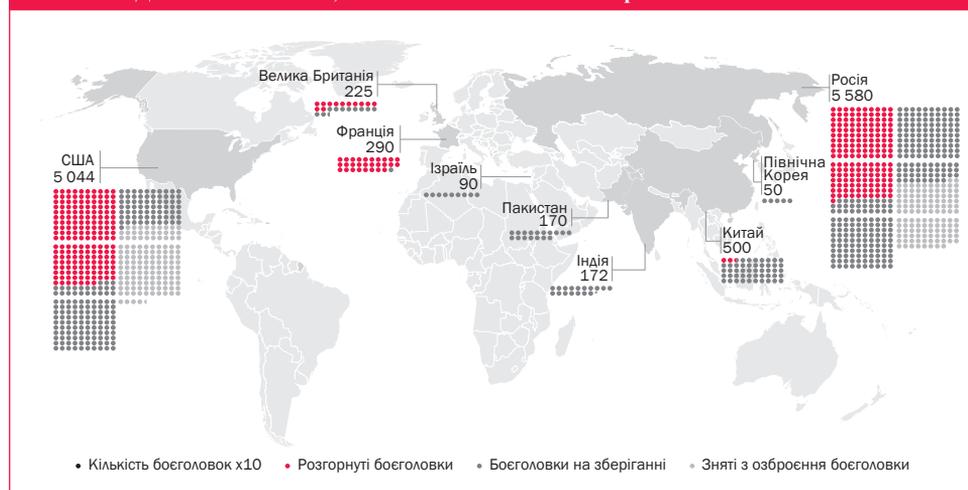
Загальна кількість ядерних боєголовок у світі продовжує скорочуватися, але лише завдяки тому, що США та Росія демонтують зняті з експлуатації боєголовки. Глобальне скорочення боєголовок, схоже, зупинилося, та їхня кількість знову зростає. США та Росія, які разом володіють майже 90% усієї ядерної зброї, реалізують масштабні програми заміни та модернізації ядерних боєголовок, ракетних, авіаційних і морських систем доставки, а також потужностей з виробництва ядерної зброї. Нагадаємо, що

у 2023 р. Росія заявила про розміщення ядерної зброї на території Білорусі.

Китай здійснює масштабну модернізацію і розширення свого ядерного арсеналу та міг у 2023 р. розгорнути певну кількість боєголовок. Очікується, що у наступне десятиліття його ядерні запаси продовжуватимуть зростати, і за деякими прогнозами, він міг розгорнути не менше міжконтинентальних балістичних ракет, ніж Росія чи США в цей період. Попри це, очікується, що загальні запаси боєголовок Китаю залишаться меншими, ніж у будь-якої з цих держав.

Усі інші ядерні держави розробляють або розгортають нові системи ядерної зброї, або оголосили про намір зробити це. Індія та Пакистан теж, імовірно, нарощують свої ядерні арсенали. Збільшити свої запаси планує і Велика Британія. Військова ядерна програма Північної Кореї залишається основою її стратегії національної безпеки; вона могла зібрати до 50 ядерних боєприпасів і здатна виробити ще більше. Ізраїль продовжує давню політику ядерної непрозорості, що залишає

СВІТОВІ ЯДЕРНІ АРСЕНАЛИ, СТАНОМ НА СІЧЕНЬ 2024 р.

Примітка: Кордони на мапі не означають їх підтвердження чи згоди СІПРІ.

СВІТОВІ ЗАПАСИ РОЗЩЕПЛЮВАНИХ МАТЕРІАЛІВ У 2023 р.

Сировиною для ядерної зброї є розщеплювані матеріали: або високозбагачений уран (ВЗУ), або виділений плутоній. Китай, Франція, Пакистан, Росія, Велика Британія та США виробляли як ВЗУ, так і плутоній для використання у ядерній зброї; Індія та Ізраїль виробляли переважно плутоній. Північна Корея для використання в ядерній зброї виробляє плутоній, але вважають, що вона також виробляє і збройовий ВЗУ. Всі держави, що мають цивільну ядерну промисловість, здатні виробляти розщеплювані матеріали.

Інформацію про світові запаси розщеплюваних матеріалів збирає Міжнародна група експертів з розщеплюваних матеріалів.

Світові запаси (т), станом на 2023 р.

<i>Високозбагачений уран</i>	1 245
В ядерній зброї або придатний для неї	1 100
Непридатний безпосередньо для ядерної зброї	
Не підпадає під гарантії безпеки	135
Підпадає під гарантії безпеки/моніторинг	10
<i>Виділений плутоній</i>	555
В ядерній зброї або придатний для неї	140
Непридатний безпосередньо для ядерної зброї	
Не підпадає під гарантії безпеки	260
Підпадає під гарантії безпеки/моніторинг	155

Примітка: Дані округлені та можуть разом не давати загальної суми.

значну невизначеність щодо кількості та характеристик його ядерної зброї.

Низька прозорість

Наявність достовірної інформації про стан ядерних арсеналів і потенціал держав, що мають ядерну зброю, суттєво різняться. У деяких випадках оцінки можуть ґрунтуватися на кількості розщеплюваних

СВІТОВІ ЯДЕРНІ СИЛИ, СТАНОМ НА СІЧЕНЬ 2024 р.

Країна	Військові запаси ^а		Загальні запаси ^б
	Розгорнуто ^б	Усього	
США	1 770	3 708	5 044
Росія	1 710	4 380	5 580
Велика Британія	120	225	225
Франція	280	290	290
Китай	24	500	500
Індія	–	172	172
Пакистан	–	170	170
Ізраїль	–	90	90
Північна Корея	–	50	50
Усього	3 904	9 585	12 121

“–” – нуль або незначна кількість.

Примітки: Всі оцінки є приблизними. СІПРІ переглядає свої дані про світові ядерні сили щороку на основі нової інформації та оновлення попередніх оцінок. Порядок країн – за датою першого відомого ядерного випробування. Переконливих даних з відкритих джерел про те, що Ізраїль випробував свою ядерну зброю, не було.

^а “Військові запаси” означають усі розгорнуті боєголовки та всі боєголовки на централізованому зберіганні, які потенційно можна встановити після певної підготовки.

^б “Розгорнуті боєголовки” – ті, що знаходяться на ракетах чи базах у військах. Дані Росії та США про розгорнуті боєголовки можуть не відповідати наведеним у їх деклараціях до Договору 2010 р. про заходи з подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО) через правила підрахунку за цим Договором. США та Росія більше не публікують зведених даних про стратегічні ядерні сили, обмежених Договором.

^в “Загальні запаси” включають боєголовки на зберіганні та зняті з озброєння, що чекають на демонтаж.

матеріалів – плутонію та високозбагаченого урану, – які, як вважають, виробила країна, і на спостереженнях за ракетними силами. ●

8. ЯДЕРНЕ РОЗБРОЄННЯ, КОНТРОЛЬ НАД ОЗБРОЄННЯМИ ТА НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Динаміка процесів ядерного розбросення, контролю над озброєннями та нерозповсюдження дедалі ускладнюється. Наразі існує мало ознак здатності ключових гравців погодитися відокремити ядерні проблеми від ширшого геополітичного контексту та зупинити зростаючу хвилю ядерних ризиків.

У 2023 р. війна в Україні продовжувала негативно впливати на двосторонню та багатосторонню взаємодію з контролю над ядерною зброєю. Хоча Росія протягом року наголошувала на важливості угод і зобов'язань щодо контролю над озброєннями, сама вона порушувала їх, посилаючись на стратегічну ситуацію, зокрема військову підтримку України з боку США. Попри скромні позитивні кроки в інших сферах, у т. ч. в дискусіях між Китаєм і США, загалом війна зменшила можливості виходу з глухого кута в контролі над ядерною зброєю та зміни тривожної тенденції розробки й розгортання нових систем зброї ядерними державами.

Напади на українські ядерні об'єкти

Постійні удари Росії по критичній інфраструктурі в Україні у 2023 р. додали викликів ядерній безпеці, захисту ядерних об'єктів і гарантіям МАГАТЕ. Часті збої в українській електромережі, спричинені такими ударами, зумовили екстремальне навантаження на українські АЕС, а руйнування Каховської греблі в червні загрожувало постачанню охолоджувальної води на Запорізьку атомну електростанцію (ЗАЕС) і вимагало негайного реагування. МАГАТЕ зберігало постійну присутність в Україні протягом 2023 р. Спираючись на свої "сім незмінних засад ядерної

безпеки", МАГАТЕ також сформулювало та почало впроваджувати "п'ять конкретних принципів", спрямованих саме на захист ЗАЕС.

Погіршення російсько-американських стратегічних відносин

Двосторонній контроль над озброєннями Росії та США значно погіршився в лютому 2023 р., коли Росія призупинила членство в Договорі 2010 р. про заходи з подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО). Це сталося після висновку США в січні про те, що вони більше не можуть перевірити дотримання Росією певних умов Договору, головним чином через відмову Росії дозволити відновлення інспекцій на своїх ядерних об'єктах. Спроби відновити дипломатію, включно з порядком денним контролю над озброєннями після завершення чинності Нового СНО, зупинилися, оскільки Росія не бажала "відокремлювати" ядерні дискусії від загальних питань. У листопаді Росія відкликала ратифікацію Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), посилаючись на "дисбаланс" із США, які так і не змогли ратифікувати Договір після його відкриття для підписання в 1996 р. Проте Росія підтвердила, що вона залишиться учасницею і продовжить брати участь у роботі Організації ДВЗЯВ.

Іран і СВПД

Події в Україні та інших гарячих точках також затьмарили тривалі зусилля з відновлення Спільного всеохопного плану дій (СВПД) щодо іранської ядерної програми. Поставка Іраном безпілотних літальних апаратів (БЛА) Росії продовжувала погіршувати його відносини із Заходом. Це змусило, Велику Британію, Німеччину і Францію розширити санкції на іранський експорт зброї навіть

9. ХІМІЧНІ, БІОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ТА ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У 2023 р. перебіг основних міжнародних форумів із запобігання хімічній та біологічній війні характеризувався обструкцією та дезінформацією з боку ряду держав. Це контрастує з деякими позитивними досягненнями у сфері охорони здоров'я.

Контроль над хімічною зброєю

У 2023 р. Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) продовжувала розслідування ймовірного застосування хімічної зброї у Сирії на тлі постійних спроб кількох учасників перешкоджати та піддавати сумніву повноваження й роботу слідчих груп. Жодне з 20 нез'ясованих питань, пов'язаних з деклараціями Сирії до ОЗХЗ, які не були вирішені наприкінці 2022 р., не вдалося з'ясувати і в 2023 р. Лунали й інші звинувачення в незаконній хімічній діяльності, зокрема, у використанні Росією поліцейських хімічних речовин для ведення війни. Ці звинувачення та розбіжності щодо розслідування застосування хімічної зброї у Сирії, швидше за все, продовжать впливати на роботу ОЗХЗ та ускладнювати її. На п'ятій Конференції з огляду Конвенції 1993 р. про хімічну зброю країни-учасниці не змогли дійти консенсусу з основного підсумкового документа, але досягли прогресу в кількох сферах, включаючи коригування перевірок у промисловості, географічне представництво та зусилля з запобігання та протидії хімічному тероризму.

Історичним кроком стало те, що США, єдина країна-учасниця, яка заявляла про

володіння хімічною зброєю, що підлягає знищенню, завершили її знищення у липні 2023 р. Іншим позитивним моментом стало офіційне відкриття нового Центру хімічних технологій ОЗХЗ у травні 2023 р. Попри політичну поляризацію, поточна діяльність ОЗХЗ з верифікації та міжнародного співробітництва й допомоги триватиме.

Контроль над біологічною зброєю

Звинувачення Росії іншими державами в недотриманні заборони біологічної зброї та зловживанні нею інструментами роззброєння для цілей дезінформації лунали у 2023 р. на всіх відповідних форумах. Дії Росії можуть суттєво підірвати міжнародну архітектуру протидії розповсюдженню та застосуванню біологічної зброї і відвернути увагу від роботи зі зміцнення Конвенції 1972 р. про заборону біологічної та токсинної зброї (КЗБТЗ). Попри це, у 2023 р. було обговорено кілька старих і нових пропозицій щодо дотримання Конвенції та верифікації. Новостворена робоча група зі зміцнення КЗБТЗ протягом року збиралася тричі, але жодних колективних висновків чи конкретних рекомендацій не надходило.

Охорона здоров'я

Завдяки поєднанню національних і міжнародних зусиль 2023 р. став рекордним у подоланні інфекційних захворювань. Дві надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я, що викликали міжнародне занепокоєння на початку року – *Covid-19* і мавпяча віспа, – були оголошені врегульованими. Походження пандемії *Covid-19* залишалося нез'ясованим, але переговори щодо нової міжнародної угоди про посилення запобігання, готовності та реагування на пандемії тривали. ●

11. МІЖНАРОДНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, КІБЕРПРОСТОРУ ТА КОСМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Такі проривні новітні технології, як штучний інтелект (ШІ), синтетична біологія і квантові технології, глибоко впливають на безпеку. Зусилля із запровадження міжнародних принципів відповідального використання цих технологій набирають обертів, особливо у трьох пріоритетних технологічних сферах: ШІ, кіберпростір і космос.

Штучний інтелект

Це був важливий рік для регламентації штучного інтелекту на міжнародному рівні принаймні у трьох аспектах. По-перше, група урядових експертів з автономних систем озброєнь (АСО) відповідно до Конвенції 1981 р. про певні види звичайної зброї (КНЗ) затвердила формулювання, що може стати основою дворівневого регулювання АСО. КНЗ також ухвалила мандат, який може позначити потенційну кінцеву точку обговорення АСО в контексті КНЗ. Водночас держави схвалили новий напрям обговорення під егідою Генеральної Асамблеї ООН, що може стати основою майбутнього спеціалізованого процесу, який доповнить або замінить процес КНЗ.

По-друге, держави офіційно визнали необхідність розширити дискусію про ризики ШІ за межі АСО, щоб охопити інші шляхи, якими прогрес у ШІ може становити виклик для міжнародного миру та безпеки. Це зрушення знайшло відображення в першому в історії засіданні РБ ООН з питань ШІ в липні 2023 р. та в започаткуванні двох нових форумів: міжнародного саміту з відповідального ШІ у військовій сфері (*Responsible AI in the Military Domain, REAIM*) і саміту з безпеки ШІ.

ТРИ КЛЮЧОВІ МІЖНАРОДНІ ЗУСТРІЧІ З ПИТАНЬ ШІ У 2023 р.

REAIM 2023: Світовий форум в Гаазі 15-16 лютого 2023 р., в центрі уваги якого був військовий штучний інтелект (ШІ).

Дебати в РБ ООН щодо ШІ: Нью-Йорк, 18 липня 2023 р. – перше в історії офіційне засідання РБ з питань ШІ, на якому було підкреслено зв'язок ризику та вигод, притаманний цій технології.

Саміт з безпеки ШІ: Блетчлі-Парк, Велика Британія, 1-2 листопада 2023 р., в центрі уваги якого була безпечна і відповідальна розробка передового ШІ в усьому світі.

По-третє, розмови одночасно досягли глибшого технічного та вищого політичного рівнів. Так, на засіданні з питань *REAIM* держави широко обговорювали проблеми прозорості, тлумачення та упередженості у використанні прикладних програм ШІ, заснованих на машинному навчанні, а саміт з безпеки ШІ дозволив широко обговорити та висловитись на користь тестування й оцінки новітніх систем ШІ. Водночас ці дискусії мобілізували учасників обговорень на набагато вищих політичних рівнях, ніж будь-коли раніше. Генеральний секретар ООН і кілька глав держав особисто опікувалися цим питанням. Також зазначимо, що ШІ був ключовим моментом двосторонньої зустрічі президентів Китаю і США в листопаді 2023 р.

Кіберпростір і зловмисне використання ІКТ

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) продовжували відігравати у 2023 р. важливу роль у зовнішній політиці та військовій діяльності держав та інших гравців. Кіберможливості часто використовувалися в поєднанні з іншими інструментами, механізмами та формами діяльності. Кібероперації у 2023 р. використовувалися у війнах в Україні та

Секторі Гази, з першочерговою увагою до розподілених відмов в обслуговуванні (*DDoS*) і пошкодження вебсайтів, а також кампаній дезінформації та операцій впливу. Ще однією особливістю кібероперацій у 2023 р. стали напади Росії на союзників України.

Несприятливий геополітичний клімат продовжував обмежувати ефективність багатосторонніх дій з розробки додаткових норм або інструментів регулювання кіберпростору, але на деяких напрямках у 2023 р. вдалося досягти прогресу. Переговори щодо майбутнього договору ООН про кіберзлочинність тривали, попри занепокоєння його потенційним негативним впливом на права людини; набула чинності Конвенція Африканського Союзу про кібербезпеку та захист персональних даних (Конвенція Малабо) 2014 р.; органами ЄС розроблено проєкт Закону про кіберстійкість; Міжнародний кримінальний суд оголосив про намір розглянути докази кіберзлочинів; було багато урядових і неурядових ініціатив, спрямованих на конкретні кіберзагрози. Цей мозаїчний підхід до регулювання кіберпростору є найбільш імовірним шляхом уперед, але важливо додати до нього механізми підзвітності та прозорості.

Безпека в космосі

На форумах ООН у 2023 р. було розглянуто кілька багатосторонніх ініціатив із забезпечення безпеки в космосі. Комісія ООН з роззброєння та заходів прозорості і зміцнення довіри (*transparency and confidencebuilding measures, TCBM*) у космосі консенсусом схвалила доповідь з практичними рекомендаціями з впровадження *TCBM*. Це довело можливість домовлятися з конкретних питань, попри десятиліття безвиході в багатосторонніх дискусіях щодо космічної безпеки.

КІБЕРШПИГУНСТВО

Поза межами збройних конфліктів відбувався рух у бік ширшого використання кіберможливостей для довгострокового збору розвідданих замість широкомасштабних чи разових операцій. Деякі середнього розміру держави, зокрема Іран і Північна Корея, у 2023 р. вдосконалили методи та операції кібершпигунства. Кіберзлочинність і використання програмного забезпечення для стеження продовжували впливати на окремих осіб та організації в усьому світі.

Однак у відкритій робочій групі ООН (*open-ended working group, OEWG*) зі зменшення космічних загроз, яка зібралася на останню сесію у 2023 р., держави не змогли досягти консенсусу щодо звіту. Тим не менш, засідання *OEWG* висвітлили ключові питання майбутніх обговорень, зокрема: забезпечення захисту цивільного населення; запобігання випробуванням протисупутникової зброї, що утворює уламки; регламентацію некінетичних атак на космічні системи; вжиття заходів з обміну інформацією; з'ясування ролі комерційних структур у конфліктах за участю космічних систем. У листопаді 2023 р. була скликана група урядових експертів ООН для обговорення подальших практичних заходів із запобігання гонці озброєнь у космосі, а Генеральна Асамблея запропонувала створити дві нові відкриті робочі групи.

Започаткування багатьох процесів ООН зумовлює ризик подальшої поляризації та дублювання дискусій про забезпечення безпеки в космосі. Крім того, держави мають не однакові ресурси або можливості для участі в майбутніх багатосторонніх процесах. Тому держави повинні сумлінно брати участь і намагатися забезпечити взаємодію і координацію, щоб запобігти подальшому загостренню деяких шкідливих факторів, які зараз впливають на забезпечення безпеки в космосі. ●

12. КОНТРОЛЬ НАД ТОРГІВЛЕЮ ТОВАРАМИ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ЗБРОЄЮ

У 2023 р. тривали глобальні, багатосторонні та регіональні зусилля з посилення контролю над торгівлею товарами військового та подвійного призначення, що стосуються звичайних озброєнь, хімічної, біологічної, ядерної зброї та систем їх доставки. Однак російсько-українська війна продовжувала впливати на багатосторонню співпрацю у сфері експортного контролю. Держави Заходу розширили пакети санкційних заходів та ембарго на постачання зброї Білорусі та Росії, а також активізували зусилля з координації та посилення ембарго на постачання зброї, зокрема, через Раду з торгівлі та технологій ЄС-США і створення в червні Партнерства “*Export Enforcement Five*”.

Контроль торгівлі також можна використовувати для досягнення ширшого набору цілей зовнішньої політики та безпеки. У 2023 р. Нідерланди та Японія у тісній координації зі США запровадили національний контроль над передачею напівпровідників, а Європейська комісія опублікувала проєкт Європейської стратегії економічної безпеки з потужним акцентом на запровадження нових, більш узгоджених заходів контролю над передачею новітніх технологій.

Договір про торгівлю зброєю

Дев'ята Конференція країн-учасниць Договору 2013 р. про торгівлю зброєю (ДТЗ) у серпні 2023 р. зосередилася на ролі промисловості у відповідальній міжнародній торгівлі зброєю. Країни-учасниці обговорили перегляд формату й обсягу засідань ДТЗ та ефективність виконання Договору. Договір продовжував переживати фінансові труднощі та зниження звітності. У 2023 р. нових країн-учасниць Договору не було.

ЧИННІ ЕМБАРГО ООН І ЄС НА ПОСТАВКИ ЗБРОЇ, 2023 р.

Організація Об'єднаних Націй (14 ембарго)

- Афганістан (неурядові сили, Талібан)
- Центральнаафриканська Республіка (часткове; неурядові сили) • Демократична Республіка Конго (неурядові сили) • Гаїті (неурядові сили) • Іран (часткове) • Ірак (неурядові сили) • ІДІЛ (Da'esh), Аль-Каїда і пов'язані з ними фізичні та юридичні особи
- Північна Корея • Ліван (неурядові сили)
- Лівія (часткове; неурядові сили) • Сомалі (часткове; неурядові сили) • Південний Судан (часткове; неурядові сили) • Судан (Дарфур) (часткове) • Ємен (неурядові сили)

Європейський Союз (22 ембарго)

Виконання ембарго ООН (11):

- Афганістан (неурядові сили, Талібан)
- Центральнаафриканська Республіка (часткове; неурядові сили) • Демократична Республіка Конго (неурядові сили) • Гаїті (неурядові сили) • Ірак (неурядові сили)
- ІДІЛ (Da'esh), Аль-Каїда і пов'язані з ними фізичні та юридичні особи • Північна Корея
- Ліван (неурядові сили) • Лівія (часткове; неурядові сили) • Сомалі (часткове; неурядові сили) • Ємен (неурядові сили)

Ембарго на поставки зброї ЄС, ширші за відповідник ООН (3):

- Іран • Південний Судан • Судан

Ембарго, що не мають відповідника ООН (8):

- Білорусь • Китай • Єгипет • М'янма • Росія
- Сирія • Венесуела • Зімбабве

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку та Леванту; “часткове” – ембарго дозволяє поставки зброї уряду відповідної держави при дотриманні певних умов.

Багатосторонні ембарго на поставки зброї

У 2023 р. діяли 14 ембарго ООН на постачання зброї та 22 ембарго ЄС.

У 2023 р. нові багатосторонні ембарго на постачання зброї не запроваджувалися, але ембарго ООН щодо Сомалі було змінено на ембарго на постачання зброї винятково збройному угрупованню Аш-Шабаб. Залишалися розбіжності – переважно між Китаєм і Росією (та кількома африканськими державами)

ДОДАТКИ

Угоди з контролю над озброєннями та роззброєння, чинні станом на 1 січня 2024 р.

- 1925 Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 1925 р.)
- 1948 Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид)
- 1949 IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни та Додаткові Протоколи I і II 1977 р., що стосуються захисту жертв збройних конфліктів міжнародного і не міжнародного характеру
- 1959 Договір про Антарктику
- 1963 Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою (Договір про часткову заборону ядерних випробувань)
- 1967 Договір про принципи діяльності держав по дослідженню та використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космічний простір)
- 1967 Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці та Карибському басейні (Договір Тлателолко)
- 1968 Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Договір про нерозповсюдження, ДНЯЗ)
- 1971 Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення (Договір про морське дно)
- 1972 Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (Конвенція про біологічну та токсинну зброю, КБТЗ)
- 1974 Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї (Договір про поріг заборони випробувань, ДПЗВ)
- 1976 Договір щодо підземних ядерних вибухів в мирних цілях (Договір про мирні ядерні вибухи, ДМЯВ)
- 1977 Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція Енмод)
- 1980 Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок
- 1981 Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (КНЗ, Конвенція про “негуманну зброю”)
- 1985 Договір про Південно-Тихоокеанську без’ядерну зону (Договір Раротонга)
- 1990 Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЕ)
- 1992 Договір про відкрите небо
- 1993 Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та про її знищення (Конвенція про заборону хімічної зброї, КЗХЗ)
- 1995 Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (Бангкокський договір)
- 1996 Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Африці (Договір Пеліндаба)
- 1996 Угода про субрегіональний контроль над озброєннями (Флорентійська угода)
- 1997 Міжамериканська конвенція протидії незаконному виробництву та постачанню вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів
- 1997 Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (Конвенція про ППМ)
- 1999 Міжамериканська конвенція про прозорість закупівель звичайних озброєнь

- 2001 Протокол про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали в регіоні Південноафриканського Співтовариства Розвитку (*SADC*)
- 2004 Найробський протокол щодо запобігання розповсюдженню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер та Африканського Рогу
- 2006 Конвенція *ECOWAS* про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали
- 2006 Договір про Центральньо-Азійську зону, вільну від ядерної зброї (Семіпалатинський договір)
- 2008 Конвенція про касетні боєприпаси
- 2010 Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО)
- 2010 Центральньоафриканська Конвенція про контроль над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, складовими та компонентами, які можуть бути використані для їх виробництва, ремонту або складання (Кіншаська конвенція)
- 2011 Віденський документ 2011 р. про заходи зміцнення довіри та безпеки
- 2013 Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ)
- 2017 Договір про заборону ядерної зброї (ДЗЯЗ)

Угоди, що не набули чинності станом на 1 січня 2024 р.

- 1996 Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ)
- 1999 Угода з адаптації Договору про ЗЗСС

Органи міжнародного співробітництва у сфері безпеки

У 2023 р. відбулися такі події: було призупинено членство Габону в Африканському Союзі (АС), а Нігеру – в АС та Економічному співтоваристві держав Західної Африки після військових переворотів в обох країнах; Сирію було знову прийнято до Ліги Арабських Держав після призупинення її членства в 2011 р.; Фінляндія приєдналася до НАТО. ●

ХРОНОЛОГІЯ ОКРЕМИХ ПОДІЙ 2023 р.

- 8 січня Китай послабив обмеження на подорожі та знову відкрив кордони після майже трьох років ізоляції через *Covid*.
- 21 лютого Росія призупинила участь у Новому СНО.
- 17 березня Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Президента Росії В. Путіна.
- 15 квітня У Судані спалахнули бої між силами ворогуючих генералів.
- 29 травня Десятки миротворців сил НАТО в Косово та понад 50 сербів отримали поранення під час сутичок на півночі Косова.
- 24 червня Керівник Групи Вагнера Є. Пригожин очолив заколот у Росії, не дійшовши якихось 200 км до Москви.
- 7 липня США почали передачу Україні невизначеної кількості касетних боєприпасів.
- 24 серпня На зустрічі *BRICS* у Південній Африці шість нових країн отримали запрошення приєднатися до цієї організації.
- 19-20 вересня Азербайджан домовився про припинення вогню з карабаськими сепаратистами після 24-годинного наступу на війська етнічних вірмен у Нагірному Карабаху.
- 7 жовтня ХАМАС здійснив масштабний повітряний і наземний удар по Ізраїлю з Гази.
- 30 листопада-13 грудня *COP28* створила Фонд “втрат і збитків” у розмірі \$400 млн для підтримки вразливих держав.
- 20 грудня Міністерство охорони здоров'я Гази заявило, що кількість загиблих у війні Ізраїлю та ХАМАС наблизилася до 20 тис. осіб.

БАЗИ ДАНИХ СІПРІ

База даних СІПРІ про військові витрати

Містить дані річних військових витрат країн з 1949 р., що дозволяє порівняти військові витрати країн у місцевій валюті за поточними цінами; у доларах США за поточними цінами; у доларах США за постійними цінами та курсами валют; і як частку валового внутрішнього продукту.

База даних СІПРІ про оборонну промисловість

Містить річні дані про загальні надходження і надходження від продажу зброї та військових послуг з 2002 р. для 100 компаній з найбільшими продажами зброї у світі. Дані китайських компаній включені з 2015 р.

База даних СІПРІ про поставки озброєнь

Показані всі міжнародні поставки основних звичайних озброєнь з 1950 р. Це найповніше загальнодоступне джерело інформації про міжнародні поставки озброєнь.

База даних СІПРІ про ембарго на поставки озброєнь

Містить інформацію про всі ембарго на поставки зброї, запроваджені такими міжнародними організаціями, як ЄС, ООН або групою держав. Включає всі ембарго, що діють або діяли з 1998 р.

База даних СІПРІ національних звітів

Містить посилання на всі загальнодоступні національні звіти про експорт зброї та постійно оновлюється, включаючи посилання на нові національні звіти про експорт зброї.

База даних СІПРІ про багатосторонні миротворчі операції

Містить інформацію про всі миротворчі операції ООН та інших організацій з 2000 р., включаючи місце проведення, дати розгортання та дії, мандат, країни-учасниці, кількість персоналу, бюджет і число загиблих.

Доступ до баз даних СІПРІ можна отримати на вебсайті СІПРІ. ●

SIPRI Yearbook 2024: Armaments, Disarmament and International Security

Публікується у друкованому вигляді та онлайн англійською мовою,
Oxford University Press
ISBN 978-0-19-893057-0

Докладніше див. www.sipriyearbook.org

Щорічник СІПРІ 2023: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека

Публікується у друкованому вигляді та онлайн українською мовою Центром Разумкова.
ISBN 978-966-2050-21-9

Докладніше див. <https://razumkov.org.ua/vydannia/sipri>

STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE

Signalistgatan 9
SE-169 72 Solna, Sweden
Telephone: +46 8 655 97 00
Email: sipri@sipri.org
Internet: www.sipri.org

ЩОРІЧНИК СІПРІ 2024

Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека

Щорічник СІПРІ – це авторитетне незалежне джерело даних та аналізу озброєнь, роззброєння та міжнародної безпеки. Він містить огляд змін у військових витратах, виробництві та торгівлі зброєю і технологіями, збройних конфліктів і їх врегулювання, а також заходів з контролю над звичайною, ядерною, хімічною та біологічною зброєю.

В цій брошурі наведено стислий виклад змісту 55-го видання *Щорічника СІПРІ*, яке охоплює події 2023 р., а саме:

- *Збройні конфлікти та врегулювання конфліктів*, включаючи огляд глобальних і регіональних подій у збройних конфліктах, мирних процесах і миротворчих операціях, а також тематичні розділи про роль російських приватних військових і охоронних компаній, продовольчу небезпеку і пов'язані з кліматом ризики для миру і безпеки в Ємені.
- *Військові витрати, міжнародні поставки озброєнь та події у виробництві зброї*, включаючи наслідки російсько-української війни та поточну геополітичну напруженість.
- *Світові ядерні сили*, з даними про ядерні арсенали кожної з дев'яти ядерних держав.
- *Контроль над ядерною зброєю*, включаючи діалоги Китаю, Росії, США та в рамках багатосторонніх договорів, а також реакцію на ядерну програму Ірану та напади на українські АЕС.
- *Хімічні, біологічні загрози та загрози у сфері охорони здоров'я*, включаючи розслідування звинувачень у використанні хімічної і біологічної зброї та розробку міжнародних нормативних документів протидії засобам хімічної та біологічної війни.
- *Контроль над звичайними озброєннями та регламентація "негуманної" зброї*, з особливою увагою до застосування вибухової зброї у війнах Росії з Україною та Ізраїлю з ХАМАС, а також наслідків розповсюдження ракет та ерозії Договору про звичайні збройні сили у Європі.
- *Міжнародна регламентація штучного інтелекту, кіберпростору та космічної безпеки*, з особливою увагою до автономних систем озброєнь.
- *Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю*, включаючи події, пов'язані з Договором про торгівлю зброєю, багатосторонні ембарго на постачання зброї та режими експортного контролю, а також правові засади такого контролю в ЄС.

Тут також містяться оновлені додатки з переліком угод про контроль над озброєннями та роззброєння, органів міжнародного співробітництва в галузі безпеки та з ключовими подіями 2023 р.